

The impact of Saudi Arabia's Vision 2030 on the countries of the Resistance Axis

Majid Dehghanian^{1✉} | Bahador Zarei² | Reza Moghiseh³ | Mohsen Radmehr⁴

1. PhD student in Political Geography, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. Email: majid.dehghanian@modarres.ac.ir
2. Associate Professor of Political Geography, Tehran University, Tehran, Iran. Email: b.zarei@ut.ac.ir
3. Assistant Professor of Future Studies, Military Imam Hossein University, Tehran, Iran. Email: Rema59@chmail.ir
4. Instructor of Geography, Military Imam Hossein University, Tehran, Iran. Email: m.radmehr1362@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received:

2024-6-21

Received in

revised form:

2025-1-11

Accepted:

2025-1-13

Published online:

2025-5-22

Keywords:

*Vision 2030,
Saudi Arabia;
Axis of
Resistance;
Geopolitics*

ABSTRACT

Objectives: Saudi Arabia's leadership, spearheaded by Mohammed bin Salman, has unveiled an ambitious Vision 2030 aimed at diversifying the economy beyond oil and fostering comprehensive societal change. This study aims to analyze the various facets of this vision and assess its potential implications for the Resistance Axis.

Methodology: This applied, exploratory study employs an inductive, qualitative approach. Data were collected through a combination of library research and expert interviews. Thematic analysis and the future wheel method were utilized to examine the impact of Saudi Vision 2030 on the Resistance Axis countries.

Findings: The findings suggest that Saudi Arabia has the potential to achieve the objectives outlined in Vision 2030. Realizing these goals would yield political, economic, geostrategic, and geo-cultural benefits that could influence Resistance Axis countries in the economic, political, media, cultural, and military domains.

Conclusions: To counter the challenges posed by the realization of Saudi Vision 2030, Resistance Axis countries must adopt appropriate strategies and foster greater cooperation. These countries can advance their shared objectives and mitigate vulnerabilities to Saudi influence by strengthening economic and cultural convergence and reinforcing political ties.

Cite this article: dehghanian, M. , Zarei, B. , moqise, R. and Radmehr, M. (2025). The impact of Saudi Arabia's Vision 2030 on the countries of the Resistance Axis. *Defensive Future Studies*, 10(36): 65-98

DOI: [10.22034/dfs.2025.2033222.1802](https://doi.org/10.22034/dfs.2025.2033222.1802)

Publisher: IRI Military Command and Staff

Extended Abstract

INTRODUCTION:

Iran and Saudi Arabia, as two long-standing rivals in the Persian Gulf region, have significant influence and power over regional developments. Saudi Arabia has always been concerned about Iran's growing influence. In fact, Iran leads the Resistance Axis, which is not welcomed by Saudi Arabia. Saudi Arabia's Vision 2030 outlines ambitious goals that could potentially impact the Resistance Axis, particularly its Arab member states. Consequently, this research aims to examine and investigate Saudi Arabia's Vision 2030 and explore its potential impact on the countries of the Resistance Axis in the future. Therefore, the primary research question is: What is the impact of Saudi Arabia's Vision 2030 on the countries of the Resistance Axis?

METHODOLOGY:

This research is an applied study with an exploratory approach that employs qualitative and inductive methods. Data collection was conducted using two techniques: a library method, which included a literature review, and expert interviews. To analyze the impact of Saudi Arabia's Vision 2030 on the countries of the Resistance Axis, a brainstorming method combined with a futures wheel approach was utilized. This method aids in mapping the consequences and employs a systemic approach to establish connections between components. Data analysis is designed to categorize secondary (subsequent) consequences under primary outcomes. Additionally, to enhance the research, the opinions of several faculty members from the fields of geopolitics, international relations, futures studies, national security, and strategic defense sciences were gathered and examined.

Table 1. Overview of Research Methods

METHOD	DESCRIPTION
Research Approach	Applied, Exploratory
Research Methods	Qualitative, Inductive
Data Collection	Library Method: Literature Review. Expert Interviews: With faculty members in geopolitics, international relations, futures studies, national security, and strategic defense sciences.
Data Analysis	Brainstorming Method: Combined with a Futures Wheel approach to map consequences and establish connections between components. Categorization: Secondary (subsequent) consequences categorized under primary outcomes.

RESULT:

If this document is effectively implemented in Saudi Arabia, three major benefits can be expected. The first benefit is the creation of a geopolitical and geoeconomic weight for Saudi Arabia. With the increase of Saudi Arabia's geopolitical weight in Southwest Asia, the country will be able to increase its influence and strategic depth in this region. This can lead to a reduction in dependence on fossil fuels and, consequently, a decrease in the strategic advantages of energy checkpoints in this area. In addition, industrial and scientific development aimed at expanding Saudi products and services creates economic opportunities for Arab countries and at the same time strengthens trade relations. The second benefit is the strengthening of the culture and school of thought of Al Saud, which is particularly associated with the promotion of Wahhabi ideology and secularization. By instrumentally using holy places and influencing Hajj relations, Saudi Arabia can improve its cultural influence in Islamic countries. Also, repeating the socio-political reforms of Bin Salman in the countries of the Axis of Resistance can help to polarize the space and promote Iranophobia. The third benefit is the consolidation of Saudi Arabia's leadership role in the Arab world. By creating a rift between Shia leaders and dominating the Gulf Cooperation Council, Saudi Arabia can effectively influence the political climate of the region. Increasing Saudi Arabia's social influence among Arabs and reducing regional tensions through temporary alliances with countries like the Muslim Brotherhood, Qatar, Turkey, and Egypt, will have a negative impact on the stability and power of the Axis of Resistance.

Finally, the Vision 2030 document can pave the way for an inward-balancing strategy in which Saudi Arabia simultaneously increases its military and economic capabilities. This approach, given the existing challenges, can lead to new risks for the countries of the Axis of Resistance and pose threats from Saudi Arabia.

DISCUSSION and CONCLUSIONS:

The conclusions drawn from the analysis of Saudi Arabia's Vision 2030 emphasize its potential to create significant geopolitical and geoeconomic advantages, while also posing challenges for the Resistance Axis countries. This comprehensive and ambitious plan not only targets internal economic and social goals but also extends its influence to the region, particularly affecting the dynamics among Resistance Axis states.

Key Findings and Their Importance:

1. **Geopolitical and Goeconomic Weight:** The vision could enhance Saudi Arabia's geopolitical influence in Southwest Asia. By strengthening its position, Saudi Arabia may reduce reliance on fossil fuels and mitigate the strategic advantages of energy checkpoints, leading to a shift in regional energy dynamics. This shift could affect economic opportunities for Arab states, fostering commerce but also creating dependencies that may alter the power balance.
2. **Cultural Influence:** The promotion of Wahhabism and secularization aims to reinforce the Saud family's political ideology while utilizing religious sites for cultural outreach. This could deepen divisions between Shia and Sunni populations and bolster anti-Iran sentiments, influencing regional political narratives.
3. **Leadership in the Arab World:** Strengthening its leadership role could allow Saudi Arabia to create rifts within the Shia leadership and manipulate the Gulf Cooperation Council's decisions. This move could disrupt regional stability and the cohesion of the Resistance Axis, deepening existing tensions.
4. **Internal Balance of Power:** The potential for Saudi Arabia to enhance its military and economic capabilities simultaneously may introduce new threats to the Resistance Axis, demanding strategic responses.

Importance in the Research Field:

These conclusions are crucial for understanding the shifting geopolitical landscape in the Middle East. Saudi Arabia's Vision 2030 not only serves as a roadmap for domestic reform but also as a strategy for regional dominance that could significantly alter political alignments and economic dependencies.

Recommendations for Future Research:

Long-Term Projections: A long-term analysis of the geopolitical landscape within the next decade, considering the evolving nature of regional alliances and threats, would be beneficial for policymakers and scholars alike.

ACKNOWLEDGEMENTS:

I would like to express my gratitude to the esteemed editor of the Journal of DFSR and the reviewers of this article, whose valuable and specialized feedback has contributed to enhancing its qualitative and content richness.

تأثیر سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان بر کشورهای محور مقاومت

مجید دهقانیان^۱ | بهادر زارعی^۲ | رضا مقیسه^۳ | محسن رادمهر^۴۱. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. ایمیل: majid.dehghanian@modarres.ac.ir۲. دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. ایمیل: b.zarei@ut.ac.ir۳. استادیار آینده‌پژوهی، دانشگاه افسری امام حسین(ع)، تهران، ایران. ایمیل: Rema59@chmail.ir۴. مربی جغرافیا، دانشگاه افسری امام حسین(ع)، تهران، ایران. ایمیل: m.radmehr1362@gmail.com

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:	مقاله پژوهشی
تاریخچه مقاله:	تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۰۱
تاریخ بازنگری:	۱۴۰۳/۱۰/۲۲
تاریخ پذیرش:	۱۴۰۳/۱۰/۲۴
تاریخ انتشار:	۱۴۰۴/۰۳/۰۱
کلیدواژه‌ها:	چشم‌انداز ۲۰۳۰، عربستان سعودی، محور مقاومت، ژئوپلیتیک
نتیجه‌گیری‌ها:	کاهش دهند.

استناد: دهقانیان، مجید؛ زارعی، بهادر؛ مقیسه، رضا و رادمهر، محسن. (۱۴۰۴). تأثیر سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان بر کشورهای محور مقاومت. آینده‌پژوهی دفاعی، ۱۰ (۳۶)، ۶۵-۹۸

DOI: [10.22034/dfsir.2025.2033222.1802](https://doi.org/10.22034/dfsir.2025.2033222.1802)

ناشر: دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

مقدمه

منطقه غرب آسیا، به دلیل موقعیت جغرافیایی و منابع طبیعی فراوان، همواره محل تلاقی منافع و تنش‌های متعدد بین‌المللی بوده است. در میان کشورهای این منطقه، ایران و عربستان با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی ممتاز خود در منطقه غرب آسیا، از مهم‌ترین بازیگران منطقه‌ای در حوزه خلیج فارس به شمار می‌آیند که به‌عنوان دو رقیب دیرینه، همواره در حال رقابت با یکدیگر هستند. عمده این رقابت‌ها ناشی از میزان نفوذ در سطوح منطقه‌ای است. ایران به‌عنوان یکی از بازیگران کلیدی، نقش مهمی در تحولات منطقه‌ای ایفا کرده است. به اذعان کارشناسان، در هرم قدرت منطقه‌ای، ایران در جایگاه اول و عربستان سعودی در جایگاه دوم قرار دارد. سایر کشورها مانند عراق، امارات و قطر در سطح سوم هرم قدرت منطقه‌ای قرار دارند (حافظ‌نیا، ۱۴۰۰). با بهبود جایگاه ژئوپلیتیک یک کشور، قدرت ملی و تأثیر آن در روابط منطقه‌ای افزایش می‌یابد. این امر وابسته به عواملی مانند توانایی‌های اقتصادی و جغرافیایی است یک کشور است (قرائی آشتیانی، ۱۴۰۳: ۱۸۷).

در این میان عربستان سعودی همواره نگران حضور و نفوذ منطقه‌ای ایران است. در واقع نفوذ ژئوپلیتیکی میزان و نحوه اثرگذاری یک بازیگر سیاسی بر فرایندهای سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی سایر سیستم‌ها در ورای مرزهای سیاسی گفته می‌شود. نفوذ، منعکس‌کننده سلطه و اقتدار و نتیجه نابرابری قدرت یک بازیگر سیاسی است که برای تغییر یا تحمیل رفتاری خاص بر سایر بازیگران و رقبا مورد استفاده قرار می‌گیرد (سعیدی‌فرد و همکاران، ۱۴۰۳: ۱). بنا به تحقیقات گسترده می‌توان عمده نگرانی‌های عربستان را ناشی از کنش‌های ژئوپلیتیکی ایران در منطقه دانست. با رصد فعالیت‌ها و اقدامات منطقه‌ای عربستان می‌توان گفت که امنیت خلیج فارس و تنگه هرمز، حفظ یکپارچگی شورای همکاری خلیج فارس، رهبری شورای همکاری خلیج فارس، سیادت منطقه‌ای بر خلیج فارس، اعراب و اهل سنت منطقه؛ کنترل و ثبات مناطق شیعه‌نشین ضلع جنوبی، حضور متحدین استراتژیک برون منطقه‌ای و تضعیف قدرت منطقه‌ای ایران بخش عمده‌ای از علایق این کشور در منطقه است. از سویی دیگر جاه‌طلبی ژئوپلیتیکی ایران و عراق در منطقه؛ تهدید موجودیت حکومت سلطنتی عربستان؛ تجزیه و فروپاشی شورای همکاری؛ شیعیان و جنبش‌های شیعی در منطقه؛ قدرت نظامی ایران و عراق؛ ایرانیان ساکن در ضلع جنوبی و بین‌النهرین؛ حفظ یکپارچگی

سرزمینی و امنیت مرزهای گسترده و حمایت ایران از شیعیان و جنبش‌های شیعی منطقه از مهم‌ترین نگرانی‌های این کشور در منطقه غرب آسیا می‌باشد. این پژوهش کوشیده است تا ضمن بررسی و کنکاش در سند ۲۰۳۰ عربستان سعودی و استخراج نوع نگاه آنان به منطقه، امکان اثرگذاری این کشور را بر کشورهای محور مقاومت در آینده مورد واکاوی و بررسی قرار دهد؛ بنابراین پرسش اصلی این پژوهش این است که تأثیر سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان بر کشورهای محور مقاومت چیست؟

مرور پیشینه و مبانی نظری

پیشینه پژوهش

نورالنبی^۱ (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «تحول از اقتصاد نفت محور به اقتصاد دانش‌بنیان در عربستان سعودی: جهت چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان» با بررسی مسائل مربوط به تبدیل اقتصاد متکی به نفت به اقتصاد دانش در عربستان سعودی به این نتیجه رسیده است که شش جنبه کلیدی وجود دارد که باید در توسعه اقتصاد دانش عربستان سعودی در نظر گرفته شود: سرمایه انسانی، نوآوری، فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT)، اقتصاد، آموزش و اشتغال که باید مورد ارزیابی دقیق قرار بگیرد که نقش تنوع بخشیدن به اقتصاد از طریق توسعه اقتصاد دانش تأکید بیشتری را می‌طلبد.

فهمی (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «آینده‌پژوهی تأثیر سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان بر مدیریت حج» که با روش سناریونویسی انجام شده به این نتیجه رسیده آینده عربستان سعودی به دلیل میزبانی از حرمین شریفین برای تمامی مسلمانان جهان اهمیت ویژه‌ای دارد. نویسنده در این مقاله به کمک روش‌های آینده‌پژوهانه اذعان دارد آینده عربستان سعودی و سند ۲۰۳۰ به هم گره‌خورده است و موضوع حج تأثیر بسیار زیادی بر اثر بخشی سند مذکور دارد، چنانکه دولت سعودی در مدیریت حج موفق باشد می‌تواند تحول عظیمی ایجاد نماید.

تاجیک و نادری (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «راهبردی روابط جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی در افق ۲۰۳۰ میلادی» که با روش توصیفی تحلیلی انجام شده به این نتیجه رسیده‌اند که «پایان تردیها»، «آشوب سازنده» و «ایستاده بامشت»، سه سناریویی

^۱ Nurunnabi

است که روابط احتمالی دو کشور را تصویر می‌کنند. پیشروی فزاینده محور مقاومت (سناریوی آشوب سازنده) و یا توازن دو جبهه (سناریوی ایستاده با مشت) بالاترین احتمال را در سال ۲۰۳۰ میلادی خواهند داشت. این وضعیت‌های احتمالی شامل شگفتی‌سازها در روابط طرفین نخواهد بود.

اختیاری امیری و دهرویه (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «تبیین توسعه نامتقارن سیاسی- اقتصادی عربستان در سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ (بر اساس نظریه دولت توسعه‌ای لغت ویک)» با استفاده از روش تحلیلی- تبیینی به این نتیجه رسیده‌اند که به دلیل تهدیدات ساختاری ناشی از اصلاحات سیاسی، رهبران سعودی عمدتاً بر جنبه‌های اقتصادی توسعه تمرکز کرده و تلاش نموده‌اند تا صرفاً به اصلاحات جزئی و سطحی در حوزه سیاسی اتکا کنند. با توجه به این موضوع که برخورداری از یک حکومت دموکراتیک پیش شرط تحقق توسعه اقتصادی در یک دولت توسعه‌ای نیست، عربستان در شرایط کنونی قادر خواهد بود تا برنامه‌های اقتصادی خود را بدون توجه جدی به توسعه سیاسی و در یک ساختار اقتدارگرایانه و غیر دموکراتیک پیگیری کند. همین نویسندگان (۱۴۰۰) در مقاله دیگری با عنوان «چالش‌های داخلی عربستان در پیشبرد سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ در چارچوب نظریه دولت توسعه‌ای» با استفاده از روش تحلیلی- تبیینی به این نتیجه رسیده‌اند که در بعد اقتصادی، عدم توجه به اصل شایسته‌سالاری در نظام اقتصادی و ناتوانی در ایجاد کارآفرینی رفاه محور و ناکامی در بهبود شرایط اقتصادی، در بعد سیاسی فقدان ارتباط عمیق با گروه‌های مدنی و اجتماعی در چارچوب مشارکت سیاسی، و در بعد اجتماعی- فرهنگی بی‌توجهی به بنیان‌های مذهبی و سنتی و بافت محافظه‌کارانه‌ی جامعه‌ی عربستان سعودی، موانع و چالش‌های اساسی سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ را شکل می‌دهند.

حاج زرگرباشی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «چشم‌انداز ۲۰۳۰ سعودی: روند پژوهی و آینده راهبرد عربستان در عراق» معتقد است که مناسبات عربستان سعودی و عراق، پس از تقریباً ربع قرن قطع روابط دیپلماتیک، از سال ۲۰۱۶ وارد مرحله‌ای از تعامل و گفتگو شده و تا به امروز به صورت تدریجی در حال توسعه است که مهم‌ترین آن‌ها، جایگاه ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک این دو کشور در منطقه غرب آسیاست که می‌تواند محیط پیرامونی جمهوری اسلامی را متأثر سازد. ورود مجدد سیاسی و اقتصادی عربستان در عراق می‌تواند ناشی از روندهای داخلی عراق و اشتیاق برای ایجاد موازنه منطقه‌ای باشد

نویسنده با استفاده از روش روند پژوهی و مبتنی بر مطالعه اسناد و متون راهبردی به این نتیجه رسیده است که در چند سال آینده، مواضع و سیاست‌های احتمالی ریاض در قبال بغداد متأثر از سه پیشران الف. رقابت نفتی، ب. تحولات داخلی عراق و ج. رقابت‌های ژئوپلیتیک خواهد بود.

مبانی نظری:

آینده پژوهی: آینده پژوهی تلاشی است نظام‌مند برای نگاه به آینده‌های میان‌مدت و بلندمدت در حوزه‌های دانش، فناوری، فرهنگ، اقتصاد، محیط‌زیست، جامعه و... باهدف شناخت فرصت‌ها و فناوری‌های جدید و تعیین بخش‌هایی که سرمایه‌گذاری در آن‌ها احتمال بیشترین سود را در پی دارد (حیدری و ناظمی، ۱۳۹۷: ۲۲). آینده پژوهی دانش ارزش بنیان است و ارتباطی دوسویه با جهان‌بینی، ایدئولوژی و فرهنگ ملت‌ها دارد. (رهبر و اصفهانی، ۱۴۰۳: ۲۵۷) آینده پژوهی از جمله حوزه‌های مطالعاتی میان‌رشته‌ای است که تلاش می‌کند افراد حقیقی و حقوقی را برای رویارویی با آینده‌های ممکن، رخدادهای غیرمنتظره و مسائل نوظهور و عدم قطعیت‌های آینده آماده کند تا بتوان هوشمندانه و کنش‌نمایانه به استقبال آینده رفت (کشاورز ترک، ۱۳۹۳: ۶).

هدف اصلی آینده پژوهی، کشف پیش‌دستانه علائم تغییر، شناسایی و تحلیل روندهای تأثیرگذار و ترسیم صحنه‌های آینده در حوزه فناوری‌ها و صنایع مرتبط است (رهبر و اصفهانی، ۱۴۰۳: ۲۵۸). مفروضات آینده پژوهی بر وجود آینده‌های بدیل به جای یک آینده محتوم و قطعی تأکید دارد (حیدری، ۱۳۹۴: ۲۲).

چرخ آینده^۱: چرخ یا حلقه آینده، روشی برای شناسایی و دسته‌بندی پیامدهای درجه اول، دوم و سوم روندها، رویدادها، موضوعات نوپدید و تصمیم‌های محتمل آینده می‌باشد. هرچند چرخ آینده روشی ساده و تنها نیازمند یک برگ کاغذ سفید، یک خودکار و یک یا چند ذهن خلاق است، اما یکی از قدرتمندترین روش‌های کشف آینده به شمار می‌آید. هم‌اکنون آینده پژوهان، استادان دوره‌های آینده پژوهی، برنامه‌ریزان شرکتی و مشاوران سیاست عمومی در سراسر دنیا از حلقه آینده استفاده می‌کنند تا به شناسایی مشکلات و فرصت‌های بالقوه محصولات، خدمات و بازارهای جدید کمک کنند و تاکتیک‌ها و

^۱ Future wheels

راهبردهای بدیل را ارزیابی کنند (گراوندی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۲). به طور کلی حلقه آینده روشی برای سازمان‌دهی تفکر و پرسش درباره آینده است. این روش نوعی طوفان فکری منظم است (کیقبادی و ملکی‌فر، ۱۳۹۳: ۱). در چرخ آینده طوفان مغزی تا زمانی ادامه می‌یابد که برآیند فکری افراد دیگر موضوع جدیدی را شناسایی نمایند (امینی و دهنویه، ۱۳۹۴: ۲۷۷).

چرخ آینده، یکی از تکنیک‌های آینده‌پژوهی و روشی پرکاربرد برای بررسی پیامدها و کشف سطوح پنهان نتایج یک رخداد یا اثرات یک‌روند یا تصمیم است. این فن، بر تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم در کوتاه‌مدت تا میان‌مدت تمرکز دارد که برای برنامه‌ریزی استراتژیک مفید است (Daffara, 2020) و اطلاعات و دانشی ارائه می‌دهد که متخصصان و مدیران و سیاستگذاران با استفاده از آن‌ها می‌توانند برای تأثیرگذاری برای آینده خود و کسب دانش در مورد آینده‌های ممکن استفاده نموده و در رویارویی با اثرات احتمالی رخداد یا روند، سنجیده‌تر عمل کنند (Glenn & Gordon, 2009).

برای شناسایی پیامدهای ممکن و محتمل یک موضوع، می‌توان از روش‌ها و ساز کارهای گوناگونی بهره برد. روش چرخ آینده یکی از روش‌های مطرح آینده‌پژوهی در شناسایی و کشف پیامدهای ممکن و محتمل در آینده است (گلن، ۱۳۹۲: ۵۶۲) جروم سی گلن^۱ به‌عنوان مبدع و بنیان‌گذار این روش، کاربردهای مختلفی از جمله «کشف پیامدها»، «آشکارسازی لایه‌های تغییر»، «سازمان‌دهی و ترکیب»، «آزمایش ایده‌ها قبل از اجرا»، «خلق سناریوهای ساده»، «تولید ایده‌های خلاق»، «پیش‌بینی پیامدهای پنهان»، برای آن برشمرده است (همان).

چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی:

پادشاهی عربستان سعودی برای دستیابی به قدرت برتر منطقه‌ای و جهان اسلام و در راستای نگرش سیادت و رهبری خود بر جهان عرب اقدام به مطالعه، بررسی و تصویب سند ۲۰۳۰ کرده است. محمد بن سلمان بن عبدالعزیز آل سعود رئیس شورای امور اقتصادی و توسعه در مقدمه این سند می‌گوید: «افتخار دارم تا چشم‌انداز عربستان سعودی در آینده را خدمت شما ارائه کنم. این سند چشم‌انداز یک طرح بلندپروازانه و در عین حال قابل تحقق است که بیانگر اهداف و انتظارات درازمدت ما بوده و بازتاب‌دهنده

¹ J.C.Galan

نقاط قوت و توانمندی‌های کشور ماست». محمد بن سلمان درباره ارائه این سند و جایگاه چشم‌اندازها در توسعه کشور معتقد است: «تمامی موفقیت‌ها با یک چشم‌انداز آغاز می‌شوند و چشم‌اندازهای موفق نیز بر ارکانی قوی استوار هستند» (<https://www.vision2030.gov.sa>).

بلندپروازی‌های افق سعودی ۲۰۳۰ در کانون جهان عربی و اسلامی قرار دارد و می‌تواند به‌عنوان یک موتور محرکه برای جلب سرمایه‌گذاری‌های جهانی و پل ارتباطی میان آسیا، اروپا و افریقا عمل کند. برای تحقق این هدف، عربستان باید از وابستگی صرف به نفت فاصله بگیرد و به سمت یک مدل توسعه متنوع‌تر و پایدارتر حرکت کند. در این راستا، عربستان در حال ارائه طرح‌هایی برای تشویق بازرگانان و شرکت‌های فراملی به سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی به‌منظور ایجاد زیرساخت‌های جدید و شهرهای صنعتی است تا وابستگی خود به پتروشیمی را کاهش دهد. چشم‌انداز ۲۰۳۰ که در آوریل ۲۰۱۶ توسط محمد بن سلمان به پادشاه عربستان معرفی شد، یک نقشه راه برای اقدامات اقتصادی و توسعه در کشور است و هدف اصلی آن تنوع‌بخشی به اقتصاد و کاهش وابستگی به نفت است. همچنین، امارات متحده عربی و عمان نیز طرح‌های مشابهی را طراحی کرده‌اند که نشان‌دهنده تغییر تفکر در هیأت حاکمه این کشورها و تمایل به توسعه پایدار و آینده‌نگر در کشورهای خود است.

سند چشم‌انداز عربستان سعودی برای سال ۲۰۳۰ در سه فصل تنظیم شده است. فصل اول با عنوان «یک جامعه پویا»، به زیر عنوان‌های «جامعه پویا با ریشه‌های قوی»، «جامعه پویا در کنار زندگی پربرار» و «جامعه پویا با شالوده‌های مستحکم» می‌پردازد. فصل دوم تحت عنوان «اقتصاد شکوفا» شامل زیرموضوعاتی مانند «فرصت‌های باارزش»، «سرمایه‌گذاری برای بلندمت»، «گشایش کسب‌وکار» و «اهرم‌بندی موقعیت منحصربه‌فرد» است. فصل سوم با عنوان «ملتی بلندمت» به زیرتیترهای «ملتی بلندمت تحت حکمرانی مؤثر»، «ملتی بلندمت، توانمند و مسئولیت‌پذیر»، و چندین برنامه اجرایی مانند «برنامه بازسازی و احیای دولت»، «برنامه توازن مالی»، «برنامه مدیریت پروژه» و «برنامه خصوصی‌سازی» تقسیم می‌شود. این سه فصل ترسیم‌گر چشم‌انداز عربستان سعودی برای سال ۲۰۳۰ هستند و سندی بلندپروازانه را به تصویر می‌کشند که تمهیدات مختلفی برای تحقق آن از سوی عربستان تدارک دیده شده است.

این سند چشم‌انداز توسط مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری در سال ۹۵ ترجمه شده است (مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری، ۱۳۹۵).

روش‌شناسی

این پژوهش، یک پژوهش کاربردی باهدف اکتشافی است که با رویکرد استقرایی و روش کیفی انجام شده است. داده‌های پژوهش به دو شیوه کتابخانه‌ای (مرور پیشینه پژوهش) و خبره محور گردآوری شده است.

در این مقاله نیز به‌منظور بررسی و تحلیل اثر چشم‌انداز ۲۰۳ عربستان سعودی بر کشورهای محور مقاومت، از روش جمع‌آوری داده به روش طوفان فکری با چرخ آینده استفاده شده است. تا ترسیم نظام‌مندی از پیامدها ارائه گردد و از رویکرد سیستمی برای کل‌نگری و برقراری ارتباط بین اجزا استفاده شده است. بنابراین روش تجزیه و تحلیل و ساماندهی محتوای پژوهش چرخ آینده با رویکرد سیستمی است تا پیامدهای ثانوی (پسین) ذیل پیامدهای نخستین یا اولیه قرارگیرد و این پیامدها شناسایی شوند. در ادامه برای تکمیل کار به تعدادی از اعضای هیات علمی دانشگاه در حوزه‌های ژئوپلیتیک و جغرافیای سیاسی، روابط بین‌الملل، آینده‌پژوهی، امنیت ملی و علوم دفاعی راهبردی رجوع شد و نظر آنان نیز درباره پژوهش و سند ۲۰۳۰ و پیامدهای آن بر محور مقاومت پرسیده شد.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

ارکان اصلی چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی: عربستان سعودی چشم‌انداز ۲۰۳۰ خود را حول سه محور اساسی تعریف و برنامه‌ریزی کرده است. عمده این ارکان بر محوریت دارایی‌هایی مذهبی و فرصت‌های جغرافیایی است. موقعیت جغرافیایی و مذهبی: عربستان سعودی به‌عنوان قلب جهان عرب و اسلام، میزبان اماکن مقدس بسیاری است. این موقعیت ویژه، فرصت‌های بی‌ظنیری را برای توسعه گردشگری مذهبی و جذب سرمایه‌گذاری فراهم می‌کند. کانون سرمایه‌گذاری جهانی: عربستان سعودی با تکیه بر منابع مالی عظیم و زیرساخت‌های رو به رشد، قصد دارد به یک قطب جذب سرمایه‌گذاری در جهان تبدیل شود و با این کار، اقتصاد خود را متنوع کند.

موقعیت ژئوپلیتیکی: موقعیت استراتژیک عربستان سعودی در منطقه، این کشور را به یک شاهراه ارتباطی بین قاره‌ها تبدیل می‌کند و فرصت‌های تجاری و ترانزیتی بسیاری را فراهم می‌آورد.

جدول (۱) - دورنمای چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی

جامعه	محور نخست در تحقق چشم‌انداز موردنظر و دارای نقشی حیاتی و مبنایی قدرتمند برای شکوفایی اقتصادی. ما به اهمیت یک جامعه پویا باور داریم.
پویا	زندگی بر اساس اصل اسلامی اعتدال، افتخار به هویت ملی و میراث فرهنگ کهن خود و لذت بردن از زندگی خود در یک محیط زیبا.
	بهره‌گیری از یک نظام سلامت و نظام رفاه اجتماعی توانمند ساز
اقتصاد	از طریق ایجاد یک نظام آموزشی منطبق با نیازهای بازار و نیز ایجاد فرصت‌های اقتصادی برای کارآفرینان، کسب‌وکارهای خرد و شرکت‌های عظیم.
شکوفای	ایجاد تنوع در اقتصاد و ایجاد فرصت‌های شغلی، توسعه ابزارهای سرمایه‌گذاری، ارتقای سطح کیفی خدمات از طریق خصوصی‌سازی برخی خدمات دولتی، بهبود فضای کسب‌وکار
	جذب بهترین استعدادها و بهترین سرمایه‌گذاری‌ها از تمامی نقاط جهان و بهره‌گیری از موقعیت جغرافیایی راهبردی خود در ایجاد پیوند میان سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا.
ملت	با ایجاد یک دولت مؤثر، شفاف، پاسخ‌گو، توانمند کننده و دارای عملکرد بالا
بلندپرواز	ایجاد زمینه مساعد جهت ایفای مسئولیت‌ها و نیز به دست گرفتن ابتکار عمل در مواجهه با چالش‌ها و بهره‌گیری از فرصت‌ها برای شهروندان، بخش خصوصی و سازمان‌های غیرانتفاعی

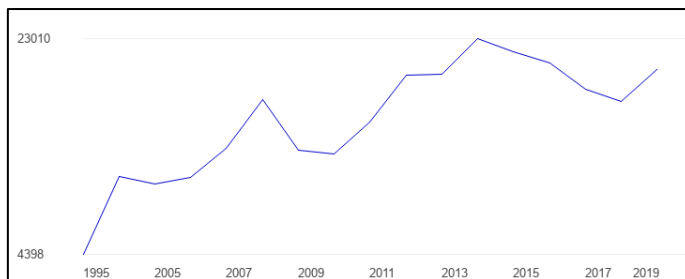
سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی تلاش دارد تا با ایجاد توازن میان توسعه اجتماعی، اقتصادی و تقویت هویت ملی، مسیر نوینی برای آینده کشور را ترسیم کند. تحقق این اهداف نیازمند همکاری بین دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی است و موفقیت در هر یک از این عرصه‌ها بر دیگری تأثیر مستقیم دارد.

بررسی و رصد چشم‌انداز و اهداف ۲۰۳۰

جامعه پویا:

سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی به دنبال ایجاد تعادلی میان توسعه اجتماعی، اقتصادی و تقویت هویت ملی است. این سند، جامعه پویا را با سه شاخص اصلی تعریف می‌کند: جامعه‌ای با ریشه‌های قوی اسلامی، جامعه‌ای با زندگی پربار و جامعه‌ای با شالوده‌های مستحکم. برای دستیابی به این هدف، عربستان سعودی برنامه‌هایی نظیر افزایش ظرفیت پذیرش زائران حج و عمره از ۸ میلیون به ۳۰ میلیون در سال، ثبت

میراث فرهنگی در یونسکو و ایجاد موزه‌های اسلامی پیشرفته را در دستور کار قرار داده است. موفقیت در تحقق این چشم‌انداز به همکاری بین دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی نیاز دارد.

نمودار (۱) میزان ورود گردشگر به عربستان طی سال‌های ۱۹۹۵-۲۰۱۹
منبع: (<https://fa.tradingeconomics.com/>)

عربستان سعودی در سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ خود، بخش قابل توجهی را به بهبود کیفیت زندگی شهروندان و توسعه زیرساخت‌ها اختصاص داده است. این بخش از چشم‌انداز، باهدف ایجاد یک جامعه پویا و بانشاط، بر تقویت آسایش جسمی، روحی و اجتماعی جامعه تمرکز دارد.

برای رسیدن به این هدف، برنامه‌های مختلفی در نظر گرفته شده است. از جمله این برنامه‌ها می‌توان به توسعه زیرساخت‌های گردشگری، به‌ویژه در حوزه حج و عمره، اشاره کرد. همچنین، بهبود شبکه حمل‌ونقل، هتل‌سازی و ارتقای خدمات بهداشتی و درمانی از دیگر اولویت‌های این بخش از چشم‌انداز است (فهیمی، ۱۴۰۰). علاوه بر این، عربستان سعودی به دنبال ایجاد شهرهای مدرن و پویا است. هدف این است که سه شهر سعودی در میان ۱۰۰ شهر برتر دنیا قرار بگیرند. همچنین، برنامه‌های متنوعی برای تقویت فرهنگ و امکانات تفریحی، تشویق مردم به ورزش و فعالیت‌های بدنی و ایجاد محیط‌زیست سالم در نظر گرفته شده است. یکی از مهم‌ترین برنامه‌های این بخش، برنامه ملی «دام»^۱ است که با هدف گسترش فعالیت‌های اجتماعی و حمایت مالی از فعالیت‌های

^۱ برنامه ملی «دام» یکی از برنامه‌های سند ۲۰۳۰ عربستان است که با هدف گسترش فعالیت‌های اجتماعی و حمایت مالی لازم برای بهبود کیفیت فعالیت‌های فرهنگی و سرگرمی مردم عربستان است. این برنامه شبکه ملی از باشگاه‌ها ایجاد خواهد کرد و تبادل دانش و تجربیات بین‌المللی را تشویق خواهد کرد و آگاهی بهتری از طیف

فرهنگی و سرگرمی مردم عربستان راه‌اندازی شده است. این برنامه با ایجاد شبکه‌ای از باشگاه‌ها و ترویج فعالیت‌های فراغتی، به دنبال افزایش رفاه مردم است. به‌طور کلی، بخش «جامعه پویا در کنار زندگی پربار» در سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی، نشان‌دهنده تلاش این کشور برای ایجاد یک جامعه مدرن و پویا است که در آن شهروندان بتوانند از کیفیت زندگی بالایی برخوردار باشند.

یکی از بزرگ‌ترین پروژه‌های چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی، احداث شهر هوشمند «نئوم» است. این ابرشهر که قرار است در شمال غربی عربستان سعودی و در ساحل دریای سرخ ساخته شود، به چهار بخش اصلی تقسیم می‌شود:

لاین^۱ این بخش به‌عنوان یک آسمان‌خراش افقی به طول ۱۷۰ کیلومتر و عرض ۲۰۰ متر طراحی شده است. این شهر هوشمند که به‌صورت عمودی و افقی توسعه می‌یابد، تمام امکانات رفاهی را در فاصله حداکثر ۵ دقیقه‌ای برای ساکنان خود فراهم می‌کند. خط با استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر کار کرده و به‌عنوان یک شهر پایدار معرفی می‌شود. با این حال، خبرگزاری بلومبرگ از کندی پیشرفت این پروژه خبر داده است.

اکساگون^۲ بزرگ‌ترین ساختار شناور جهان خواهد بود که در دریای سرخ ساخته می‌شود. این پروژه نقش مهمی در تجارت جهانی ایفا خواهد کرد. تروجنا^۳ این بخش در کوه‌های استان تبوک ساخته می‌شود و به‌عنوان یک مقصد گردشگری زمستانی لوکس طراحی شده است. تروجان دارای پیست اسکی، دریاچه مصنوعی و امکانات رفاهی لوکس خواهد بود (Fattah and Matthew:2024).

سنداله^۴ یک جزیره گردشگری لوکس است که به‌عنوان اولین منطقه طراحی شده برای پروژه نئوم معرفی شده است. این جزیره با تمرکز بر طبیعت و پایداری، تجربه گردشگری منحصر به فردی را ارائه خواهد داد. شهر نئوم با وسعتی بسیار بیشتر از شهر نیویورک، به‌عنوان یک مدل جدید برای زندگی پایدار و کار معرفی می‌شود. این پروژه جاه‌طلبانه،

وسیع‌تری از سرگرمی‌ها و فعالیت‌های فراغتی را ترویج خواهد کرد که در نهایت منجر به افزایش رفاه مردم عربستان خواهد شد (سند چشم‌انداز: ۲۷).

¹ THE LINE

² OXAGON

³ TROJENA

⁴ SINDALA

چشم‌انداز عربستان سعودی برای تبدیل شدن به یک مرکز جهانی برای نوآوری و فناوری را نشان می‌دهد.

در بخش جامعه پویا با شالوده‌های مستحکم، تقویت بنیان خانواده، تمرکز بر توانمندسازی جامعه به‌خصوص شخصیت کودکان و توجه به مقوله سلامت بسیار پراهمیت است. مؤلفه‌های اصلی جامعه پویا با شالوده‌های مستحکم عبارت‌اند از: خانواده، سلامت، پرورش شخصیت کودکان و توانمندسازی جامعه.

اهداف موردنظر عربستان سعودی در ۲۰۳۰ در بخش جامعه پویا با شالوده‌های مستحکم عبارت‌اند از: ارتقا جایگاه ما به لحاظ شاخص سرمایه اجتماعی از رتبه ۲۶ به رتبه ۱۰، افزایش نرخ متوسط امید به زندگی از رقم ۷۴ سال به رقم ۸۰ سال، برنامه ارتقا و نقش مهم آن برای خانواده‌ها در آموزش به فرزندان و کفایت و کیفیت بالای مراقبت‌های بهداشتی.

اقتصاد شکوفا: فصل دوم با موضوع اقتصاد شکوفا با در نظر گرفتن پتانسیل و استعداد انسانی کشور عربستان به مولدسازی و کاهش وابسته سازی کشور به نفت و افزایش تولید ملی اشاره دارد. اهداف موردنظر عربستان سعودی در ۲۰۳۰ در بخش اقتصاد شکوفا عبارت‌اند از:

کاهش نرخ بیکاری از ۱۱/۶ به ۷ درصد، افزایش سهم بنگاهی کوچک و متوسط در تولید ناخالصی‌های داخلی از ۲۰ درصد به ۳۵ درصد، افزایش سهم مشارکت زنان در نیرو کار از ۲۲ درصد به ۳۰ درصد، آموزش و پرورشی که در رشد اقتصادی نقش داشته باشد، نقشی پررنگ‌تر برای شرکت‌های کوچک و متوسط، حرکت از جایگاه فعلی نوزدهمین اقتصاد بزرگ به قرار گرفتن در میان ۱۵ کشور برتر، افزایش بومی‌سازی بخش‌های نفت و گاز از ۴۰ درصد، افزایش دارایی‌های صندوق سرمایه‌گذاری عمومی از ۶۰۰ میلیارد ریال سعودی به ۷ هزار میلیارد، بومی‌سازی صنایع دفاعی، به‌کارگیری ظرفیت معادن در اقتصاد ملی، بازار انرژی تجدید پذیر، ارتقا جایگاه کنونی خود از رتبه ۲۵ به رتبه ۱۰ کشور برتر از لحاظ شاخص رقابت‌پذیری جهانی^۱، افزایش سرمایه‌گذاری خارجی از میزان ۳/۸ درصد کنونی تا میزان بین‌المللی ۵/۷ درصد از درآمد ناخالص ملی، افزایش

^۱ Global Competitiveness Index

سه‌م بخش خصوصی از تولید ناخالصی داخلی از ۴۰ درصد به ۶۵ درصد، نوسازی واحیای شهرک مالی ملک عبدالله، یک بخش خرده فروش روبه رشد، یک زیرساخت دیجیتال پیشرفته، ارتقا جایگاه جهانی عربستان سعودی به لحاظ شاخص عملکرد لجستیک^۱ از رتبه ۴۹ به ۲۵ و تضمین پیشتاز بودن این کشور در منطقه، افزایش سهم صادرات غیر نفتی در تولید ناخالصی داخلی غیر نفتی از ۱۶ درصد به ۵۰ درصد.

چگونگی تحقق چشم‌انداز

شکل (۱) - چگونگی تحقق چشم‌انداز منبع: نویسندگان

امت بلند همت:

فصل سوم با موضوع ملت بلند همت و باهدف تقویت سازمان‌های عمومی فعال، تقویت سازمان‌های مردم‌نهاد و تحول در مفهوم دولت به دنبال ایجاد شفافیت، پاسخ‌گویی و

^۱ Logistics Performance Index

عملکرد بالاست. اهداف مورد نظر عربستان سعودی در ۲۰۳۰ در بخش ملت بلندهمت عبارت‌اند از: ارتقای جایگاه عربستان در شاخص کارآمدی دولت از رتبه ۸۰ به ۲۰، ارتقا جایگاه در شاخص پیمایش دولت الکترونیک از جایگاه ۳۶ کنونی و قرار گرفتن در میان ۵ کشور برتر، افزایش درآمدهای غیرنفتی دولت از ۱۶۳ میلیارد ریال به ۱ تریلیون ریال سعودی، برنامه ملک سلمان برای توسعه سرمایه انسانی، خدمات مشترک برای بنگاه‌های دولتی ما، طرح (قوام)^۱ افزایش کارایی هزینه‌ها، ارتقای جایگاه عربستان در شاخص کارآمدی دولت از رتبه ۸۰ به ۲۰، افزایش پس‌انداز خانوارها از ۶ درصد به ۱۰ درصد کل درآمد خانواده، افزایش سهم بخش غیرانتفاعی از تولید ناخالص داخلی از سطح کمتر از ۱ درصد به ۵ درصد، گردآوری و سازماندهی سالانه ۱ میلیون داوطلب (درمقایسه ۱۱ هزار نفر کنونی)، یک بخش غیرانتفاعی موثرتر.

تحقق سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی به عوامل مختلفی بستگی دارد و به شدت تحت تأثیر عزم دولت، استراتژی‌های اجرایی و همکاری‌های بین‌المللی است.

- برنامه‌ریزی جامع و دقیق:

طراحی برنامه‌های اجرایی و منابع مالی لازم برای هر یک از هدف‌ها و پروژه‌ها. ایجاد سیستم‌های نظارتی برای ارزیابی پیشرفت و اصلاحات لازم در صورت لزوم.

- تنوع اقتصادی:

کاهش وابستگی به نفت از طریق سرمایه‌گذاری در صنایع جدید مانند فناوری، گردشگری، و منابع تجدیدپذیر. تشویق بخش خصوصی و سرمایه‌گذاری خارجی به منظور ایجاد فرصت‌های شغلی و اقتصادی.

- توسعه انسانی:

سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش و بهبود کیفیت خدمات بهداشتی. افزایش آموزش‌های فنی و حرفه‌ای برای جوانان به منظور آماده‌سازی برای بازار کار.

- تقویت زیرساخت‌ها:

^۱ QAWAM

بهبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل، ارتباطات و فناوری اطلاعات برای حمایت از توسعه اقتصادی و اجتماعی.

ایجاد فضاهای عمومی و محیط‌هایی که به رشد فرهنگی و اجتماعی کمک می‌کند.

- ترویج فرهنگ مشارکت:

ترغیب شهروندان به مشارکت در فعالیتهای اجتماعی و اقتصادی به‌منظور تقویت حس تعلق و هویت ملی.

- اقدامات بین‌المللی:

همکاری با کشورها و نهادهای بین‌المللی برای تبادل دانش و فناوری.

جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و افزایش تعاملات تجاری.

چالش‌ها:

- وابستگی به نفت: اگرچه عربستان در حال تلاش برای تنوع اقتصادی است، اما وابستگی به درآمد نفت هنوز یک چالش بزرگ به شمار می‌آید.

- تحولات منطقه‌ای و جهانی: ناپایداری‌های سیاسی و اقتصادی در منطقه و تغییرات جهانی می‌تواند بر برنامه‌های توسعه تأثیر بگذارد.

- مقاومت فرهنگی: برخی از تغییرات اجتماعی و فرهنگی ممکن است با مقاومت‌هایی از سوی گروه‌های مختلف جامعه مواجه شود.

- نیاز به سرمایه‌گذاری قابل توجه: اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های بزرگ نیاز به منابع مالی و انسانی زیادی دارد که باید به‌دقت مدیریت شود.

رصد موضوعات راهبردی

با توجه به اینکه هنوز طرح موصوف به‌طور کامل عملیاتی نشده است، در نتیجه ضرورت داشت برای شناسایی تأثیرات طرح بر محور مقاومت از رویکردهای آینده‌پژوهانه استفاده گردد. در این راستا از روش چرخ آینده^۱ استفاده شده است. برای شناسایی پیامدهای ممکن و محتمل یک موضوع، روش‌ها و سازوکارهای مختلفی می‌توانند بکار گرفته شوند. سناریونویسی یکی از پرکاربردترین روش‌ها در کشف پیامدهای آینده است. علاوه

^۱ Futures wheel

بر سناریونویسی، روش چرخ آینده نیز به‌عنوان یکی از روش‌های مطرح آینده‌پژوهی در شناسایی و کشف پیامدهای ممکن و محتمل آینده است. فلذا در این گزارش ابتدا سناریوهای مختلف مشخص شده‌اند و فرض بر این گذاشته شده است که سناریو اول به وقوع بپیوندد و اینکه کشورهای محور مقاومت نیز دست به اقدام تحولی و خاصی تا سال ۲۰۳۰ نزنند- یعنی سناریوی حالت بدون تغییر سایر کشورهای منطقه و محور مقاومت.

«جیمز دیتور» الگوی تدوین سناریوها را به‌صورت بسته و در قالب چهار سناریو طراحی می‌کند. با پیروی از این الگو می‌توان تصویری از بهترین حالت ممکن، بدترین حالت ممکن، حالت بدون تغییر و حالت خارج از چارچوب به دست آورد (جاویدی و بهروزی‌لک: ۱۳۹۶).

۱. بهترین حالت ممکن، زمانی است که سازمان به سمتی که مایل است حرکت می‌کند.

۲. بدترین حالت ممکن، زمانی است که همه‌چیز بد پیش می‌رود.

۳. حالت بدون تغییر از ادامه خطی روندهای حاکم حاصل می‌شود.

۴. حالت خارج از چارچوب نیز زمانی است که پدیده‌ای حیرت‌آور مادی یا معنوی، ظاهر می‌شود که سبب تغییرات می‌شود.

در این راستا و منطبق بر این ۴ وضعیت، ۴ سناریو برای آن محتمل است که به شرح زیر است.

– موفقیت برنامه‌ها و اجرای کامل و دقیق چشم‌انداز ۲۰۳۰

– شکست طرح ۲۰۳۰ و عدم تحقق آرمان‌ها و اهداف آن

– اجری ناقص طرح و تحقق بخشی از اهداف مدنظر

– بازنگری در رئوس و سرفصل‌های چشم‌انداز

در این رصد سناریو ۱ با عنوان «موفقیت برنامه‌ها و اجرای کامل و دقیق چشم‌انداز ۲۰۳۰» موردنظر هست.

این سناریو بهترین حالت ممکن برای رژیم آل سعود است. بر این اساس چشم‌انداز ۲۰۳۰ به‌طور کامل و در زمان مقرر اجرایی و عربستان از لحاظ اقتصادی و صنعتی به کشوری پیشرفته بدل می‌شود. گرچه این سناریو اقتصادمحور است اما در نتیجه آن آل

سعود وابستگی به نفت را کاهش داده و با انجام اصلاحات مدنظر بر مشروعیت خویش می‌افزاید و در سیاست خارجی نیز تعدیل ایجاد می‌کند. یکی از مهم‌ترین علایق سعودی در به فعلیت رساندن چشم‌انداز، افزایش خدمات رفاهی به گردشگران به‌خصوص گردشگران مذهبی است. افزایش گردشگری خود یکی از عوامل ایجاد چرخه ثروت شده و باعث رونق اقتصادی مضاعف می‌گردد. در نتیجه هر ساله، هم بر تعداد حجاج و هم بر کیفیت خدمات‌رسانی به حجاج اضافه می‌شود.

بحث

با رصد موضوعات مرتبط با سند چشم‌انداز ۲۰۳۰، به تحلیل‌های مختلفی برخورد خواهیم خورد که هر کدام از زاویه‌ای خاص بدان نگریسته‌اند. نظرسنجی موسسه «گالوپ» یکی از آن‌هاست. نظرسنجی مؤسسه آمریکایی «گالوپ» نشان می‌دهد در حالی که ایران تا حد زیادی در تقویت متحدان نظامی خود در کشورهای همسایه موفق عمل کرده است ولی محبوبیت سعودی از ایران در منطقه بیشتر است.

بر اساس نظرسنجی گالوپ در سال ۲۰۲۲ میزان پذیرش رهبری ایران در بین مردم منطقه تنها ۱۴٪ بوده است در حالی که میزان پذیرش رهبری سعودی در بین مردم منطقه ۳۹٪ بوده است. گالوپ مدعی است ۶۶٪ از مردم منطقه رهبری ایران را رد کرده‌اند در حالی که همین آمار برای سعودی ۴۸٪ است. بر اساس داده‌های این نظرسنجی محبوبیت سعودی در ۱۳ کشور منطقه از ایران بیشتر است. تنها در پاکستان نگاه‌های مثبت به ایران از نگاه‌های منفی بیشتر است و این در حالی است که در پاکستان نیز میزان محبوبیت سعودی از ایران بیشتر است.

برای تکمیل کار رصد با مراجعه به ۱۲ متخصص در حوزه‌های (ژئوپلیتیک و جغرافیای سیاسی، روابط بین‌الملل، آینده‌پژوهی، امنیت ملی و علوم دفاعی راهبردی) که همگی عضو هیات علمی دانشگاه بودند، از آن‌ها خواسته شد تا ضمن بیان دیدگاه‌های خود درباره سند ۲۰۳۰ و پیامدهای آن بر محور مقاومت به پرسش‌های زیر پاسخ دهند.

جدول (۲) پرسش‌نامه بررسی تأثیر و پیامدهای سند ۲۰۳۰ بر محور مقاومت

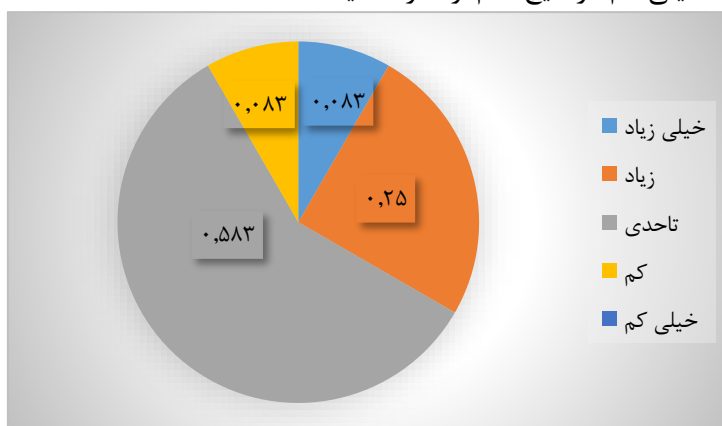
بررسی تأثیر و پیامدهای سند ۲۰۳۰ بر محور مقاومت				
خیلی زیاد	زیاد	تا حدی کم	کم	خیلی کم

				چه میزان موفقیت عربستان سعودی در اجرای سند ۲۰۳۰ را پیش‌بینی می‌کنید؟
				به نظر شما سند ۲۰۳۰ تا چه مقدار بر محور مقاومت تأثیرگذار است؟
				به نظر شما سند ۲۰۳۰ می‌تواند از موانع تحقق تمدن نوین اسلامی باشد؟

در این باره با مراجعه به پاسخ‌های اساتید و متخصصان به ترتیب مشخص گردید که سؤال اول:

۱. ۵۹ درصد معتقد بودند که امکان موفقیت سند تاحدی می‌باشد.
۲. ۲۵ درصد معتقد بودند امکان موفقیت سند زیاد می‌باشد.
۳. ۸ درصد احتمال موفقیت سند را کم و همین مقدار احتمال آن‌ها خیلی زیاد می‌دانستند.

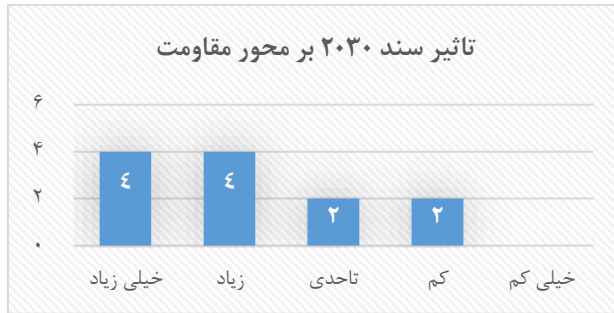
۴. گزینه خیلی کم در هیچ کدام از نظرات دیده نشد.

نمودار (۲) - میزان موفقیت عربستان در اجرای سند ۲۰۳۰ بنا به دیدگاه نخبگان

سؤال دوم:

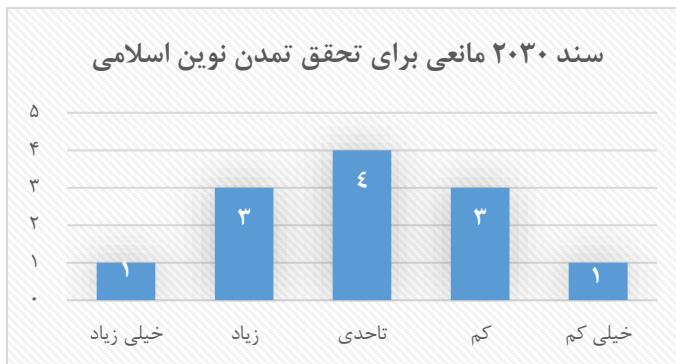
۱. ۳۳ درصد معتقد بودند که امکان تأثیر سند بر محور مقاومت خیلی زیاد است.
۲. ۳۳ درصد معتقد بودند امکان تأثیر سند بر محور مقاومت زیاد هست.
۳. ۱۶ درصد امکان تأثیرگذاری سند را تا حدی و همین مقدار آن را کم می‌دیدند.
۴. گزینه خیلی کم در هیچ کدام از نظرات دیده نشد.

نمودار (۳) - تأثیر سند ۲۰۳۰ بر محور مقاومت

سؤال سوم:

۱. ۸ درصد معتقد بودند که این سند خیلی زیاد مانعی برای تحقق تمدن نوین اسلامی است.
۲. ۲۵ درصد معتقد بودند این سند تا حد زیاد می‌تواند مانعی برای تحقق این هدف مهم انقلاب اسلامی باشد.
۳. ۳۳ درصد امکان آن‌را تا حدی دانستند.
۴. ۲۵ درصد معتقد بودند این سند تا حد کم می‌تواند مانعی برای تحقق این هدف مهم انقلاب اسلامی باشد.
۵. گزینه خیلی کم نیز در ۸ درصد نظرات دیده شد.

نمودار (۴) - تأثیر سند ۲۰۳۰ در تحقق تمدن نوین اسلامی

با بررسی و رصد مطالعه سند مذکور می‌توان پیامدهای احتمالی این سند را به شرح زیر دسته‌بندی نمود. لازم به ذکر است در گام نهایی روش چرخ آینده، پژوهشگر با کدگذاری و دسته‌بندی تمامی داده‌های گردآوری‌شده از گام‌ها قبلی به ترسیم یا تکمیل

الف: ایجاد مزیت سیاسی-اقتصادی (ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک) برای عربستان سعودی

۱. بالا رفتن وزن ژئوپلیتیکی عربستان در جنوب غرب آسیا
۲. گسترش نفوذ و عمق استراتژیک در منطقه جنوب غرب آسیا
۳. قلمروگستری ژئوپلیتیکی عربستان در جنوب غرب آسیا
۴. کاهش وابستگی به منابع فسیلی (نفت) و کم‌اثر شدن مزیت‌های استراتژیک نقاط بازرسی انرژی در جنوب غرب آسیا (تنگه هرمز).
۵. توسعه صنعتی، علمی، گسترش کارخانه‌ها و محصولات سعودی در بازارهای منطقه و تأمین مایحتاج اقتصادی برخی کشورهای عربی

ب: تقویت فرهنگ و مکتب آل سعود (مزیت ژئوکالچر)

۱. سکولارسازی و بسط اندیشه محافظه‌کارانه با محوریت وهابیت
 ۲. استفاده ایزاری از اماکن مقدسه و تحت شعاع قرار گرفتن مناسبات حج
 ۳. تکرار دومینو وار اصلاحات سیاسی اجتماعی بن سلمان در کشورهای مقاومت
 ۴. ترویج ایران هراسی و شیعه ستیزی
- اجرای سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی تأثیرات گسترده‌ای در زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و مذهبی این کشور خواهد داشت. این سند به‌عنوان یک برنامه جامع برای توسعه اقتصادی و اجتماعی باهدف مدرن‌سازی جامعه عربستان و کاهش وابستگی به نفت طراحی شده است.
- خاندان آل سعود از زمان تأسیس پادشاهی عربستان سعودی در سال ۱۹۳۲، به‌عنوان قدرت اصلی سیاسی و مذهبی این کشور عمل کرده است. اجرای سند ۲۰۳۰ می‌تواند به طرق مختلف به تقویت فرهنگ آل سعود کمک کند:
- اصلاحات اقتصادی و اجتماعی که در این سند پیش‌بینی شده‌اند، می‌توانند پایگاه قدرت آل سعود را تقویت کنند، چراکه موفقیت اقتصادی و اجتماعی این کشور به‌طور مستقیم با رهبری سیاسی خاندان آل سعود مرتبط است. افزایش رفاه عمومی و مدرن‌سازی کشور می‌تواند باعث افزایش مشروعیت خاندان حاکم شود.
- توسعه روابط بین‌المللی که بخشی از چشم‌انداز ۲۰۳۰ است، می‌تواند آل سعود را به‌عنوان یک بازیگر مهم جهانی معرفی کند. با جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و توسعه

گردشگری، این خاندان قادر خواهد بود نفوذ خود را هم در سطح داخلی و هم در سطح بین‌المللی گسترش دهد. این امر ممکن است منجر به تقویت موقعیت سیاسی و اجتماعی آن‌ها در برابر رقبای داخلی یا منتقدان بالقوه شود.

- کنترل نهادهای دینی و مذهبی: هرچند سند ۲۰۳۰ به دنبال برخی اصلاحات اجتماعی است، از جمله گسترش آزادی‌های اجتماعی و فرهنگی، اما تا حد زیادی تحت نظارت آل سعود خواهد بود؛ بنابراین، خاندان آل سعود می‌توانند به‌طور مستقیم در روند اصلاحات نقش داشته باشند و از آن برای تثبیت بیشتر قدرت خود استفاده کنند.

- کاهش نفوذ سنت‌گرایی مذهبی: یکی از اهداف سند ۲۰۳۰ گسترش آزادی‌های اجتماعی و فرهنگی است، از جمله ارتقاء حقوق زنان، توسعه گردشگری و گسترش بخش‌های فرهنگی مانند سینما و موسیقی. این اصلاحات می‌توانند به کاهش نفوذ وهابیت در حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی منجر شوند. برخی از نهادهای وهابی به‌شدت با این اصلاحات مخالف هستند و ممکن است احساس کنند که این تغییرات به معنای کاهش قدرت سنت‌گرایی مذهبی در جامعه است.

- تضعیف نقش نهادهای مذهبی: سند ۲۰۳۰ با تمرکز بر مدرن‌سازی و توسعه اقتصادی، ممکن است به‌نوعی نقش نهادهای مذهبی وهابی را در جامعه تضعیف کند. اگرچه خاندان آل سعود همچنان به نهادهای مذهبی وهابی وابستگی دارند، اما حرکت به سمت یک جامعه بازتر و توسعه اقتصادی می‌تواند موجب کاهش نفوذ این نهادها در عرصه‌های عمومی شود.

- تقابل یا تطبیق: وهابیت ممکن است در برابر این اصلاحات مقاومت نشان دهد و این امر می‌تواند به بروز تنش‌هایی در داخل عربستان منجر شود. از سوی دیگر، برخی از نهادهای وهابی ممکن است به تدریج خود را با تغییرات تطبیق دهند تا نقش خود را در جامعه حفظ کنند. در هر صورت، تغییراتی که سند ۲۰۳۰ به دنبال آن است، احتمالاً بر وهابیت تأثیر خواهد گذاشت.

اجرای سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ به‌طور قطع می‌تواند به تقویت فرهنگ آل سعود از طریق موفقیت اقتصادی، توسعه اجتماعی و گسترش روابط بین‌المللی منجر شود. با این حال، این سند احتمالاً تأثیرات پیچیده‌ای بر اندیشه‌های وهابیت خواهد داشت. از یک‌سو، اصلاحات اجتماعی و فرهنگی ممکن است نفوذ وهابیت را در جامعه کاهش دهد و از سوی دیگر، نهادهای وهابی ممکن است سعی کنند خود را با این تحولات تطبیق دهند؛

بنابراین، اجرای این سند می‌تواند به‌نوعی موجب کاهش نفوذ سنت‌گرایی مذهبی در جامعه شود، اما همچنان آل سعود نقش کلیدی خود را در کنترل و هدایت این اصلاحات حفظ خواهد کرد.

ج: تحکیم نقش رهبری جهان عرب (مزیت ژئواستراتژیک)

۱. ایجاد شکاف میان رهبران شیعی (ایرانی - عربی)
۲. تسلط بر شورای همکاری خلیج فارس
۳. افزایش نفوذ اجتماعی این کشور در میان اعراب منطقه
۴. کاهش تنش‌های منطقه‌ای با الحاق مقطعی با جریان‌های (اخوانی) و مثلث قطر، ترکیه و مصر و تأثیرات منفی بر کشورهای محور مقاومت
۵. استراتژی موازنه سازی درون‌گرا^۱ در قالب افزایش هم‌زمان توانمندی‌های نظامی و اقتصادی.

رصد موانع پیش روی سند ۲۰۳۰

۱. یکی از ریسک‌های این طرح، مهیا نبودن ساختارهای اجتماعی عربستان است، ولی چون عربستان برای نظام سرمایه‌داری مهم است، این فرایند را مدیریت و رادیکالیسم سیاسی را مهار می‌کند.
۲. تناقضی بین اقتضات و پیشینه کشورهای منطقه با چشم‌اندازنویسی رایج کنونی وجود دارد؛ تجربه امارات قبل از عربستان ناموفق بود؛ چون فرهنگ کار، ضرورت تلاش و امثال آن اجتماعی و نهادینه نشده است؛ بنابراین چشم‌انداز تبدیل به آرزو و یک کالای لوکس می‌شود.

۱ استراتژی موازنه‌سازی دورنگرا یا Internal Balancing Strategy به رویکردی در سیاست خارجی و امنیتی یک کشور اشاره دارد که در آن، کشور با اتکا به منابع داخلی و توانمندی‌های بومی خود، تلاش می‌کند قدرت و توان بازدارندگی‌اش را در مقابل تهدیدات خارجی افزایش دهد. این استراتژی برخلاف استراتژی «موازنه‌سازی برون‌گرا» External Balancing که شامل اتحاد و همکاری با دیگر کشورها برای مقابله با تهدیدات است، بیشتر بر تقویت توان داخلی، به ویژه در زمینه‌های نظامی، اقتصادی، و فناوری متمرکز می‌شود.

۳. عربستان برای توسعه این طرح نیاز به تغییر بافت اجتماعی دارد و ساختار قبیله‌ای با این طرح در تناقض است. ایجاد تغییرات اجتماعی می‌تواند باعث ایجاد ناامنی و بی‌ثباتی شود.

۴. ساختار پادشاهی و مشارکت حداقلی سیاسی مردم در ساختار قدرت عربستان از چالش‌های پیش رو و مهم است.

۵. عربستان سعودی از نیروی انسانی لازم برای تحقق برخی هدف‌های خود در سند مانند بومی‌سازی تسلیحات نظامی برخوردار نیست. به‌ناچار باید دوباره دست به دامن نیروهای خارجی و به‌خصوص غرب شود.

چگونگی تأثیر سند ۲۰۳۰ بر محور مقاومت

همان‌طور که اشاره شد، سند ۲۰۳۰ عربستان سعودی به‌عنوان یک نقشه راه جامع برای تحول اقتصادی، اجتماعی و سیاسی این کشور، تغییرات ژرف و گسترده‌ای را در منطقه و فراتر از آن رقم‌زده است. یکی از ابعاد مهم این تحولات، چگونگی تأثیر آن بر کشورهای محور مقاومت است که در قالب جدول زیر خلاصه‌شده است:

جدول ۳- چگونگی تأثیر سند ۲۰۳۰ بر کشورهای محور مقاومت

ردیف	ابزار تأثیرگذاری	نحوه تأثیرگذاری بر کشورهای محور مقاومت
۱	دیپلماسی اقتصادی	سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، صنایع و شرکت‌های کلیدی، ارائه کمک‌های اقتصادی، ایجاد وابستگی اقتصادی، اعمال تحریم‌های اقتصادی، حمایت از شرکت‌های سعودی برای فعالیت در این کشورها
۲	دیپلماسی فرهنگی	ترویج فرهنگ و ارزش‌های سعودی، حمایت از رسانه‌های وابسته، حمایت از گروه‌های مخالف، ایجاد مراکز فرهنگی و آموزشی، اعطای بورسیه تحصیلی و دانشگاهی
۳	دیپلماسی نظامی	فروش تسلیحات، آموزش نیروهای نظامی، مشارکت در مانورهای نظامی مشترک، ایجاد ائتلاف‌های نظامی منطقه‌ای، حمایت از گروه‌های شبه‌نظامی
۴	دیپلماسی رسانه‌ای	استفاده گسترده از رسانه‌های اجتماعی، ایجاد شبکه‌های تلویزیونی و رادیویی، انتشار اخبار و اطلاعات جهت‌دار، حمایت از رسانه‌های مخالف دولت‌ها
۵	دیپلماسی سیاسی	ایجاد روابط دیپلماتیک با دولت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، شرکت در اجلاس‌های بین‌المللی، حمایت از قطعنامه‌های سازمان ملل متحد علیه این کشورها، ایجاد ائتلاف‌های سیاسی

منبع: نویسندگان

نتیجه‌گیری

سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی به‌عنوان یک برنامه جامع و بلندپروازانه، نه‌تنها هدف‌گذاری‌های اقتصادی و اجتماعی در داخل این کشور را در نظر دارد، بلکه می‌تواند تأثیرات گسترده‌ای در منطقه و به‌ویژه بر کشورهای محور مقاومت داشته باشد. در صورتی که این سند به‌طور مؤثر در عربستان به اجرا درآید، می‌توان انتظار داشت که سه مزیت عمده به وجود آید. اولین مزیت، ایجاد وزنه‌ای ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک برای عربستان سعودی است. با بالا رفتن وزن ژئوپلیتیکی عربستان در جنوب غرب آسیا، این کشور قادر خواهد بود نفوذ و عمق استراتژیک خود را در این منطقه افزایش دهد. این امر می‌تواند به کاهش وابستگی به منابع فسیلی و در نتیجه کم‌اثر شدن مزیت‌های استراتژیک نقاط بازرسی انرژی در این ناحیه منجر شود. علاوه بر این، توسعه صنعتی و علمی معطوف به گسترش محصولات و خدمات سعودی، فرصت‌های اقتصادی را برای کشورهای عربی فراهم می‌آورد و در عین حال، روابط تجاری را تقویت می‌کند.

دومین مزیت، تقویت فرهنگ و مکتب آل سعود است که به‌طور ویژه با ترویج اندیشه وهابیت و سکولار سازی همراه است. با استفاده ابزاری از اماکن مقدسه و تأثیرگذاری بر مناسبات حج، عربستان می‌تواند نفوذ فرهنگی خود را در کشورهای اسلامی بهبود بخشد. همچنین، تکرار اصلاحات سیاسی اجتماعی بن سلمان در کشورهای محور مقاومت می‌تواند به دوقطبی کردن فضا و ترویج ایران هراسی کمک کند.

سومین مزیت، تحکیم نقش رهبری عربستان در جهان عرب است. با ایجاد شکاف میان رهبران شیعی و تسلط بر شورای همکاری خلیج فارس، عربستان می‌تواند به‌طور مؤثری بر فضای سیاسی منطقه تأثیر بگذارد. افزایش نفوذ اجتماعی عربستان در میان اعراب و کاهش تنش‌های منطقه‌ای از طریق هم‌پیمانی‌های مقطعی با کشورهای اخوانی و مانند قطر، ترکیه و مصر، بر ثبات و قدرت محور مقاومت تأثیر منفی خواهد گذاشت.

در نهایت، سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ می‌تواند راه را برای استراتژی موازنه‌سازی درون‌گرا هموار کند که در آن عربستان به‌طور هم‌زمان توانمندی‌های نظامی و اقتصادی خود را افزایش می‌دهد. این رویکرد، با توجه به چالش‌های موجود، می‌تواند خطرات جدیدی را برای کشورهای محور مقاومت به دنبال داشته باشد و تهدیداتی از سوی عربستان به‌وجود آورد. به‌طور کلی، در نظر گرفتن تمامی این تأثیرات و مزایای بالقوه، ضروری است که کشورهای محور مقاومت با اتخاذ استراتژی‌های مناسب و همکاری‌های مشترک، به مقابله با

چالش‌های ناشی از اجرایی شدن سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی بپردازند. ایجاد هم‌گرایی‌های اقتصادی و فرهنگی میان این کشورها و تقویت پیوندهای سیاسی می‌تواند به‌عنوان راهکاری مؤثر در پیشبرد اهداف متقابل و کاهش آسیب‌پذیری در برابر نفوذ عربستان عمل کند. در جمع بندی می‌توان گفت:

- ۱- در دکترین سیاست خارجی عربستان، امنیت بر هویت تقدم دارد. تهدیدات امنیتی می‌تواند رؤیای ۲۰۳۰ را به خطر اندازد.
- ۲- عربستان به دنبال تنوع‌بخشی به اقتصاد خود و انرژی ارزان از طریق هسته‌ای است، محور مقاومت نیز باید به دنبال منابع انرژی جایگزین و پایدار باشد.
- ۳- احتمالاً عربستان به جهت مشروعیت‌سازی و گسترش مناسبات منطقه‌ای، به سرمایه‌گذاری‌های سنگین در برخی از کشورهای مقاومت راغب شود.
- ۴- تقویت و گسترش روابط استراتژیک با ایران به‌منظور مقابله با نفوذ اتحاد محور اخوانی (ترکیه و قطر) در سوریه و کاهش نگرانی‌های امنیتی عربستان محتمل است.
- ۵- یکی از ابزارهای اصلی عربستان در چارچوب سند ۲۰۳۰، تلاش برای گسترش نفوذ فرهنگی و مذهبی خود از طریق تبلیغ یک تصویر مدرن و میانه‌رو از اسلام است.

توصیه‌های کلیدی برای سیاست‌گذاران دفاعی

- ۱- توجه به اولویت امنیت بر هویت در دکترین سیاست خارجی عربستان.
- ۲- تنوع‌بخشی به منابع انرژی محور مقاومت و حرکت به سمت انرژی‌های جایگزین و پایدار.
- ۳- آمادگی مواجهه با سرمایه‌گذاری‌های سنگین عربستان در کشورهای محور مقاومت به منظور مشروعیت‌سازی و نفوذ.
- ۴- تقویت پیوندهای فرهنگی و مذهبی در کشورهای محور مقاومت، جهت‌مقابله با نفوذ فرهنگی و مذهبی عربستان

قدردانی

از سردبیر محترم نشریه و داوران این مقاله که با ارائه نظرات تخصصی و ارزشمند خود به ارتقای غنای کیفی و محتوایی آن یاری رسانده‌اند، قدردانی می‌شود.

تضاد منافع

نویسندگان تصریح می‌دارند هیچ‌گونه تضاد منافی در خصوص پژوهش حاضر وجود ندارد.

منابع:

- آرم، آرمینا (۱۳۹۵). *ایران و عربستان، رقابت بر سر نفوذ در خاورمیانه*، فصلنامه سیاست سال ۳(۹)، ۷۳-۸۱. ([URL: https://www.ensani.ir/file/download/article](https://www.ensani.ir/file/download/article))
- امینی، سعید و دهنویه، رضا (۱۳۹۴). چرخ آینده: ناشناخته، اما پر کاربرد و راهگشا در ارتقای سلامت جامعه. دانشگاه علوم پزشکی کرمان، ۱۲ (۴۳)، ۲۷۳-۲۷۵. ([URL: https://him.mui.ac.ir/article_11412.html](https://him.mui.ac.ir/article_11412.html))
- نادری، مسعود و تاجیک، هادی (۱۳۹۷). *سناریوهای راهبردی روابط جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی در افق ۲۰۳۰ میلادی*. آینده‌پژوهی دفاعی، ۳(۱۱)، ۷-۲۸. ([URL: https://www.dfsr.ir/article_35775.html](https://www.dfsr.ir/article_35775.html))
- جاویدی، رقیه، بهروزی لک، غلام‌رضا (۲۰۱۷). *سناریوهای دهه آینده روابط ایران و عربستان، تحقیقات سیاسی و بین‌المللی*، ۳۲ (۹)، ۱-۳۰. ([URL: https://sanad.iau.ir/journal/pir/Article](https://sanad.iau.ir/journal/pir/Article))
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۴۰۰). *قلمروهای ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران، نظریات علمی، قابل دسترسی در* ([URL: https://hafeznia.ir/](https://hafeznia.ir/))
- حیدری، امیر هوشنگ و ناظمی، امیر (۱۳۹۷). کاربرد روش‌های آینده‌پژوهی در تحلیل اسناد سیاست‌گذاری فناوری، تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور. ([URL: https://book.nrisp.ac.ir/book_49.html](https://book.nrisp.ac.ir/book_49.html))
- کشاورز ترک، عین‌الله (۱۳۹۳). *جایگاه برنامه‌ریزی فرهنگی در نظام توسعه شهری ایران با رویکرد آینده‌پژوهی*، رساله دکترا، قزوین: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره). ([URL: https://elmnet.ir/doc/10622923-2560](https://elmnet.ir/doc/10622923-2560))
- کیقبادی و ملکی فر (۱۳۹۳). *دانشنامه بزرگ روش‌های آینده‌پژوهی*، تهران، نشر تیسرا. ([URL: https://www.gisoom.com/book/11115097/](https://www.gisoom.com/book/11115097/))
- گراوندی، شهرپر؛ کاکه آذر، روناک و لرستانی، بابک (۱۳۹۸). *پیامدهای توسعه کسب‌وکارهای کارآفرینانه روستایی؛ با استفاده از تکنیک چرخ‌های آینده*، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، ۶(۲): ۲۹-۴۰. ([DOI: 10.22069/jead.2021.18531.1432](https://doi.org/10.22069/jead.2021.18531.1432))
- رهبر، امیرحسین و نصر اصفهانی، علیرضا (۱۴۰۳). *تأملی بر روش‌شناسی آینده‌پژوهی*، نشریه آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی، ۱(۱۵)، ۲۵۳-۲۸۳. ([URL: https://jms.ihu.ac.ir/article_208784.html](https://jms.ihu.ac.ir/article_208784.html))
- سعیدی فرد، علی‌اشرف و رومینا، ابراهیم و حافظ نیا، محمدرضا و روشنی، رضا (۱۴۰۳). *شناسایی پیشران‌های نفوذ نظامی جمهوری اسلامی ایران در منطقه غرب آسیا*. آینده‌پژوهی دفاعی، ۹(۳۲)، ۳۷-۶۳. ([DOI: 10.22034/dfs.2024.2021661.1771](https://doi.org/10.22034/dfs.2024.2021661.1771))

- قرائی آشتیانی، محمدرضا (۱۴۰۳). علائق ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران مؤثر بر بازیگری کشور در هندسه قدرت. علوم و فنون نظامی. ۲۰(۶۷)، ۱۸۲-۲۱۵.
(DOI:10.22034/qjmst.2024.2009560.1934)
- مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری (۱۳۹۵). چشم‌انداز عربستان سعودی برای سال ۲۰۳۰، شناسه ملی R-1103577.
- فهیمی، علی اکبر (۱۴۰۰). آینده پژوهی تأثیر سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان بر مدیریت حج. پژوهش‌نامه حج و زیارت، ۱(۶)، ۲۰۳-۲۳۵. URL: (https://journal.hzrc.ac.ir/article_46277.html)
- گلن، جروم سی و گوردون، تئودور (۱۳۹۲). دانش‌نامه بزرگ روش‌های آینده پژوهی، مترجمین: مرضیه کیمقبادی، فرخنده ملکی فر، تهران: انتشارات تیسرا.
- Amini, Saeed, & Dahnaviyeh, Reza (2015). The Wheel of the Future: Unknown, Yet Practical and Pivotal in Enhancing Community Health (Editorial). Journal of Kerman University of Medical Sciences, 12(3): 273-275 [In Persian]. URL: https://him.mui.ac.ir/article_11412.html
 - Javadi, Raghieh & Gholamreza Behrooz Lak. (2017). Scenarios for the Next Decade of Iran-Saudi Arabia Relations. International Political Quarterly, Research of Islamic Azad University, Shahr-e Quds Branch, Issue 32. [In Persian]. URL: <https://sanad.iau.ir/journal/pir/Article/>
 - Hafeznia, Mohammad Reza. (2021). Geopolitical Realms of the Islamic Republic of Iran, Scientific Theories, available at hafeznia.ir [In Persian]. URL: <https://hafeznia.ir/>.
 - Heidari, Amirhoshang & Nazemi, Amir. (2018). Application of Foresight Methods in Analyzing Technology Policy Documents. Tehran: Center for Scientific Policy Research [In Persian]. URL: https://book.nrisp.ac.ir/book_49.html
 - Rahbar, Amirhossein & Nasr Isfahani, Alireza. (2024). A Reflection on Foresight Methodology. Revolutionary Islamic Foresight Journal, Vol. 5, Spring, 5(1): 253-283 [In Persian]. URL: https://jms.ihu.ac.ir/article_208784.html
 - Fahimi, Ali Akbar (2021). Foresight on the Impact of Saudi Arabia's Vision 2030 on Hajj Management. Journal of Hajj and Pilgrimage Research, 6(1): 203-235 [In Persian]. URL: https://journal.hzrc.ac.ir/article_46277.html
 - Keshavarz Tork, Einollah (2014). The Role of Cultural Planning in the Urban Development System of Iran with a Foresight Approach. Doctoral Dissertation, Qazvin: Imam Khomeini International University [In Persian]. URL: <https://elmnet.ir/doc/10622923-2560>
 - Keyghobadi, & Maleki Far (2014). Encyclopedia of Foresight Methods, Tehran: Tisa Publications [In Persian]. URL: <https://www.gisoom.com/book/11115097/>

- Gharavandi, Shahpar; Kakha Adar, Ronak & Lorestani, Babak (2019). Consequences of Developing Rural Entrepreneurial Businesses Using the Wheel of the Future Technique. *Journal of Entrepreneurship in Agriculture*, 6(2), 29-40 [In Persian]. DOI: [10.22069/jead.2021.18531.1432](https://doi.org/10.22069/jead.2021.18531.1432)
- Qaraei Ashtiani, M. R. (2024). Iran's geopolitical interests affecting the country's role in power geometry. *Military Science and Tactics*, 20(67):185-215. doi: 10.22034/qjmst.2024.2009560.1934 [In Persian] DOI: [10.22034/qjmst.2024.2009560.1934](https://doi.org/10.22034/qjmst.2024.2009560.1934)
- Arm, Armina. (2016). Iran and Saudi Arabia: Competition for Influence in the Middle East. *Quarterly Politics*, Volume 3, Issue 9 [In Persian]. URL: <https://www.ensani.ir/file/download/article/>
- Glen, Jerome C. & Gordon, Theodore. (2013). *Encyclopedia of Foresight Methods*, Translated by: Marzieh Keyghobadi, Farrokhandeh Maleki Far, Tehran: Tisa Publications [In Persian].
- Center for Strategic Studies of the Presidency. (2016). Saudi Arabia's Vision for 2030, National ID: R-1103577 [In Persian].
- -Rashad, Marwa (2016). "Saudis await prince's vision of future with hope and concern", April 24, reuters. URL: <https://www.reuters.com/article/world/saudis-await-princes-vision->
- Daffara, Ph. (2020). Applying the Futures Wheel and Macrohistory to the Covid19.Global Pandemic. *Journal of Futures Studies*. Vol. 25(2) 35–48. URL: <https://jfsdigital.org/wp-content/uploads/2021/>
- Glenn, J. C., & Gordon, T. J. (2009). THE FUTURES WHEEL. In *FuturesResearch Methodology — Version 3 The illennium Projec*.
- Nurunnabi, M. (2017) Transformation from an Oil-based Economy to a Knowledge-based Economy in Saudi Arabia: the Direction of Saudi Vision 2030 . *J Knowl Econ* 8, 536–564. DOI: [10.1007/s13132-017-0479-8](https://doi.org/10.1007/s13132-017-0479-8).
- Saeidifard, A. , Roumina, E. , Hafeznia, M. R. and Roshani, R. (2024). Identifying the drivers of the military influence of the Islamic Republic of Iran in the West Asia region. *Defensive Future Studies*, 9(32), 37-63. doi: 10.22034/dfs.2024.2021661.1771 [In Persian]. DOI: [10.22034/dfs.2024.2021661.1771](https://doi.org/10.22034/dfs.2024.2021661.1771)
- borna.news. (2023, January 2). 4 hyper-modern cities of the NEOM project in Saudi Arabia + images. Borna.news. URL: <https://borna.news/fa/news/1417663>
- The Vision Themes [Cited 2025 Jan 27]. Available from: URL: <https://www.vision2030.gov.sa/en/overview>.
- The Vision line [Cited 2025 Jan 27]. Available from: URL: <https://www.neom.com/en-us/regions/theline>.
- Fattah, Zainab and Martin, Matthew , Saudis Scale Back Ambition for \$1.5 Trillion Desert Project Neom [Cited April 5, 2024]. Available from: URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-04-05/>